

NEZINĀMAIS JĒKABS GRAUBIŅŠ*

(1944. – 1951.)

*No pazemēm dziļām dun dunēšana,
Tur gruzd un kvēlo: būs liesmošana!*

(Jēk. Graubiņš.)

Vizbulīte Bērziņa.

Ar savām dziesmām tautā joprojām dzīvo komponists Jēkabs Graubiņš. Kādreizējie studenti labā atmiņā glabā paidagogu Graubiņu. Jau mazāk būs to, kas neatkarības laiku avīzēs ik rītu meklēja Jēkaba Graubiņa chronikas par mūzikas dzīves notikumiem, nebūšanām un pētījumiem par latviešu tautasdziesmu.

Bet plašākai sabiedrībai nekas nav zināms par komponista pilsonisko stāju latviešiem vissmagākajā laikā, par viņa uzticību nacionālajiem un cilvēcības ideāliem. Tikai tagad, kad lēni un aizvien vēl negribīgi veļas pusgadsimtu nepie-

ejamu archīvu durvis, kad, tuviniekus neapdraudot, atšifrējami viņu rūpīgi slēptie rokraksti, no pagājības miglas iznāk Jēkabs Graubiņš — tautas brīvības gribas un garīgās pretestības paudējs.

1944. gada rudenī komponists piedez Rīgas krišanu. Lielā daļa viņa laika un domubiedru Latviju atstājuši. Braukt būtu varējis arī Jēkabs Graubiņš — pirmo patvērumu neliegtu viņa Amerikas radi, kopš gadsimta sākuma tur iedzīvojusies māsa Marija. Līdz pēdējam brīdim Daugavmalā toreiz gaidīja uz kuģa aizruņāta vieta. Ceļam saposušies, kavējās viņa mīļie: jaunā sieva Ērika, pusaugu meita Daina un vēl pavisam mazie Jānītis un Ilzīte. Vēl tikai pēdējās ardievas Mežaparka priedēm aiz loga un tad varētu braukt.

Taču tieši šīs priedes ir pateikušas ko tādu, kas nodomu liek mainīt:

*No zemes šīs mēs izauguši esam,
Mums šajā zemē galva jānoliek!*

bilst saviem ceļiniekiem Graubiņš. Un viņi, it kā to vien gaidījuši, atviegloti ņemas izkravāt ceļasomas.

Vai nu gluži okupanti kaŗā nebūs nekā mācījušies? Un rietumvalstis, vienu

* — Šis raksts ir nodaļa no topošās grāmatas par komponistu *Jēkabu Graubiņu*. Izmantoto rakstu šifra (akronimi): *AVA* — Latvijas valsts archīvs, *LVA PA* — šī archīva materiālu nodaļa; *LM* — laikraksts *Literātūra un Māksla*; čeka ar mainītu nosaukumu: *VDK, VDM* (Valsts Drošības ministrija), *KGB* — krieviskais nosaukums.

tirannu pieveikušas, taču neatstās trešdaļu Eiropas otra varā.

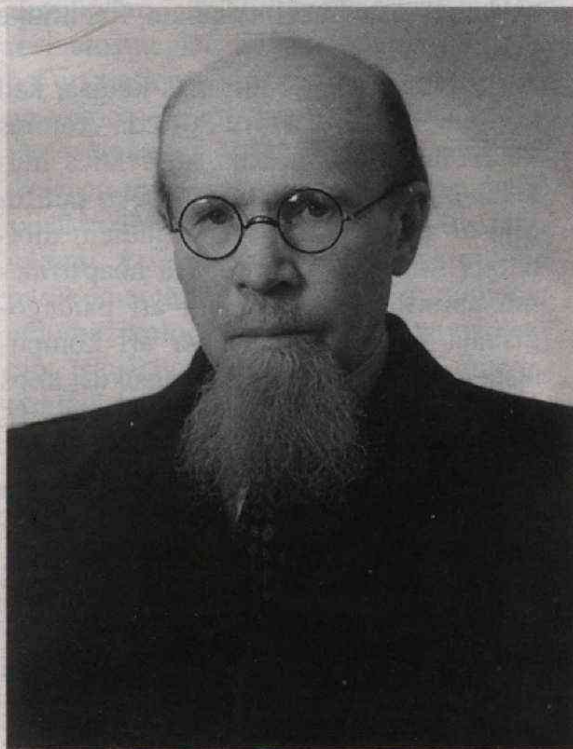
Galū galā Graubiņš nevienu nav ne nodevis, ne apsūdzējis, nav sastāvējis ne aizsargos, ne pārkonkrustiešos, nedz citās kādās politiskās organizācijās. Gluži otrādi: ne viens vien kultūras darbinieks varētu liecināt, ka vācu laikā, strādādams Sabiedrisko lietu departamentā, viņš daudzus bija paglābis no tranšeju rakšanas klaušām un novērsis dažu labu jaunu apsūdzību.

Tiesa, daži „akači” bija. Pie tādiem, cerams, vairs nepieskaitīs sarkanā tribunāla Graubiņam piespriesto nāves sodu par bruņotas apsardzības organizēšanu 1918. gada novembrī, un tas pats tribunāls viņu bija apžēlojis. Jā, grūtāk būs aizbildināt *Tēvijā** publicētos rakstus, īpaši pirmo, Latvijas atbrīvotājai vācu armijai veltīto, kuŗā ielikts viss rūgtums un sāpe par tikko pārlaisto 14. jūnija nakti. Vienalga, ja arī to nepiedotu, jebkuŗš sods tomēr būs vieglāks par dzimtenes zaudējumu ...

Vēl nav sagaidītas kaŗa beigas, kad, liekas, soda brīdis jau klāt. Tumšā 1945. gada ziemas naktī Graubiņam pakal atbrauc trīs bruņoti varas vīri no „stūŗa mājas” dažu jautājumu noskaidrošanai. Uz rīta pusi viņu gan atgādā atkal mājās. Taču skaidrība „stūŗa mājā” tik lēti nenāk, un nakts vizītes atkārtojas vēl un vēl.

Ko tur toreiz jautāja? Ērika Graubiņa atceras, ka pratinātāji prašņājuši par Sabiedrisko lietu departamentu un emigrējušiem tā darbiniekiem, par 1941. gadā izsūtīto Latvijas Veselības departamenta direktoru, Graubiņa radnieku Oskaru Alku, taču atbilē saņēmuši tikai

* — dienas laikraksts no 1941. g. 7. janv. līdz 1945. g. 29. apr.

Jēkabs Graubiņš 1950-to gadu II pusē.

to, kas tāpat jau zināms. Bijis jāatskaitās arī par liktenīgo rakstu *Tēvijā*. Tā secināt liek vēlāk 1950. gadā valsts Drošības ministrijas sadomātais Jēkaba Graubiņa krimināllietai pievienotais raksta krieviskais tulkojums, kas datēts ar 1945. gada 14. februāri.

Ka komponists šo nāves sveicenu piemēroti uztvēris, liecina 1945. gada 11. februārī draugu glabāšanā nodotais testaments: grāmatu, nošu un gleznu novēlējums tuviniekiem.

Šais dienās čekas pagrabos pazūd Milda Brechmane-Štengele, Ādolfs Erss, Aleksandrs Lembergs, komponists Pēteris Zolts un daudz citu kultūras darbinieku. Ikreizējas atvadas no savējiem liekas pēdējās arī Jēkabam Graubiņam. Taču stunda vēl nav situsi, viņam atvēlēti vēl gandrīz seši raženi darba, ģimenes

saskaņas un Latvijas posta liecinieka gadi.

Kurzemē vēl turpinās kaujas, kad konservātorijas rektors Alfrēds Kalniņš aicina Jēkabu Graubiņu atgriezties mūzikas augstskolā par mācībspēku polifonijā un paša pirms sešiem gadiem dibinātajā folkloras katedrā. Kā neapstrīdamu autoritāti viņu iekļauj arī pedagogiskajā padomē. Tas atveļ arī komponista jaunrades avotus, kas apsīkuši kopš 1944. gada vasaras, kad Latvija no jauna kļūst par kaŗa lauku.

1946. gada martā ir pielikts punkts klavierkvintetam *Sudraba vakars*. Kā simtkārt agrāk Jēkaba Graubiņa mūzikā, tā pamatos vēlreiz tautasdziesma; tikai šoreiz senatnīgā Bārtas pavasara gavilēšanas dziesma *Ik vakaru dziedāt gāju sudrabiņa kalniņā* skan gauži rudenīgi, latviešu tautasmūzikai neraksturīgā dramatismā. Pēc pirmatskaņojuma Komponistu savienībā 1946. gada decembrī skaņdarbs saņem kollēgu visai atzinīgu vērtējumu, nebijis tikai to sērdienīgo, pat traģisko ieskaņu un padomju „dzīves gaišumā” neiederīgā klausu laika atgādinājuma ...

Līdztekus top ērģeļu *Tokāta un fuga*, Jurjānu Andreja piemiņai veltītā *Pasakalja* stīgu orķestrim un mežragam, simfōniskā skanējumā uzziedinātā tautasdziesma *Gatavs biju kaŗavīrs*.

Daudz izdomas ielikts Graubiņa mūzikālajās bērnu pasaciņās: nelielos skaņdarbiņos balsij un klavierēm ar Raiņa, dainu un paša komponista vārdiem. Ir iecerēts veselu piecdesmit dziesmu cikls *Siki, mazi putniņi*. Graubiņam, diplomētam skolotājam, bērnu pasaule tuva izsenis. Viņa sīko, mazo putniņu balsīm 1947. gadā pievienojusies vēl trešā: Ievas balss, kamēr lielā meita Daina jau paaugusies par istu palīgu un sabiedroto skaņdarbu atskaņojumos.

Pēckaŗa gadu devumā piekļūst līdz šim vissirsnīgāk koptais žanrs — tautasdziesmu apdare korim. Top tikai kāds pusducis dziesmu, kur agrāk tāds lāgiem bijis pat viena mēneša vākums. Nē, Jēkabs Graubiņš nav zaudējis interesi par tautasmūziku, to liecina instrumentālie skaņdarbi. Bet tagad ir citu „tautasdziesmu” laiks. No Zinātņu akadēmijas un radošajām savienībām labi apmaksātos komandējumos nopietni ļaudis abraukā Latviju, vākdami jaunās laikmetīgās „tautasdziesmas” par „laimīgo” padomju dzīvi, kolchoziem, tautu tēvu. Arī no komponistiem pieprasa sava veida „laikmetīgās tautasdziesmas”: vieglas, melōdiskas, katram dziedātāju pulciņam piederīgas un visādā ziņā ikdienišķiem tematiem veltītas, tā sauktās masu dziesmas. Tām atvērtas visas durvis dziesmu-svētkos, radio raidījumos, Valsts koŗa izbraukumu koncertos. Jēkabam Graubiņam, kas visu mūžu savos avīzrakstos apkaŗojis lētumu, banalitāti un primitivismu, pats savās dziesmās arvien augstāk cēlis koŗu iespēju limeni, te nav ko darīt. Arī ieteiktā, īpašos konkursos godalgotā padomju dzeja, kas, Graubiņa vārdiem runājot, visbiežāk nemaz nav dzeja, bet tukšu fražu savirknējums, kas mūziku rosināt nevar. Graubiņš gan raksta koŗa dziesmas, tomēr, kā protestējot, dažā laba (*Tavs ceļš, Raini pieminot.*) ir tik sarežģīta, polifōni madarota, ka koŗi un, piebildīsim, arī iespiedēji, tām met apkārt lielu likumu.

Dziesmām vārdus meklēdams, komponists visbiežāk apstājas pie tā avota, kur kādreiz jau smēlies. Vienā elpas vilcienā 1946. gada pavasarī top dziesmu trejlapis ar Raiņa *Vētras sējas* vārdiem. Un 1948. gadā, it kā partijas lēmumu saasināto prasību pēc aktuālas tematikas nesadzirdējis, Graubiņš raksta koŗa dziesmas pat ar Andreja Pumpura, Friča Bār-

das, Zemgaliešu Birutas un dainu vārdiem!

Komponista neatsaucība uz vajadzīgo temu un masu dziesmu pieprasījumu, protams, nepaliek nepamanīta un nesodīta. Smagākais sods, kā jau teikts, ir viņa dziesmu *n o k l u s ē j u m s*: visa šo gadu dziesmu raža, ar pāris izņēmumiem, paliek neiespiesta un tātad koņiem nepieejama. Bet 1949. gada maijā pār Graubiņa galvu nolīst jau draudu šalts:

Autors dzīvo pagātnes idejiski emocionālajā pasaulē un ignorē mūsdienu cilvēku. Graubiņam jāzina: ir pienācis pēdējais laiks domāt par savu jaunrades mērķu pārvērtēšanu un meklēt saskaņu ar prasībām, ko šodien izvirza tauta. (N. Grīnfelda runa Komponistu savienībā, LVA 423. f., 1. a., 42. l.).

Nomaļāk no partijas politikas un tālab, kā sākumā šķiet, gludāk rit Jēkaba Graubiņa folkloras pētniecība. Konservātorijas mācībspēka slodzē iepļānotais zinātniskais darbs vienlaikus ir arī paša pētnieka sirdslieta. Cits pēc cita top nozīmīgi, atzinīgi novērtēti apcerējumi, mīļu prātu Graubiņš pilda lektora pienākumus.

Augstu vērtējumu 1946. gada rudenī saņem Graubiņa plašais pētījums *Parallēles starp latviešu un krievu tautasdziesmām*. Sava darba cildinājumam autors toreiz atsaucās ar pieticīgu aizbildinājumu:

Grāmata nav domāta kā enciklopēdija. Mans nodoms bija pašam rosināt un ierosināt citus jauniem pētījumiem.

Taču pēdējais izteikums diemžēl īstenosies visai savdabīgā veidā: iespiešanai sagatavotais manuskripts, politiskās konjunktūras maiņu un vēlāk pret Jēkabu Graubiņu vērsto represiju dēļ, tā arī paliks neiespiests, lai dažs labs vairākos

eksemplāros izplatītā mašīnraksta lasītājs rosinātos nevien uz jauniem pētījumiem, bet arī tiešiem aizguvumiem, autoru vergus nometnē, protams, nepieņemot.

Vairākus gadus zinātnieks nododas *Grievaltas dziesmu lizdai*. Bērnības zemē savāktajās 182 melodijās dibinātie secinājumi, ko autors pats pieticīgi nosauc par komentāriem, patiesībā ir nopietns etnomūzikoloģisks pētījums, kas, gadiem ejot, savā nozīmībā nekā nav zaudējis. Atklātā tautasdziesmas stilistikā atkarība no teicēja cilvēciskā veidoļa ir ļāvusi ielūkoties pašos dziļākajos tautasdziesmas tapšanas noslēpumos, jautājumos, par ko īpaša interese mūsdienu folkloristikai.

1948. gada pavasarī, apspriežot darba sākotnējo variantu, mūzikas vēstures katedras vadītājs V. Muzaļevskis Jēkaba Graubiņa pētījumu liek līdzās *pašiem nozīmīgākajiem mūzikologu pētījumiem Vissavienības mērogā, tas jāparāda autoritātīvākajās zinātniskajās konferencēs un, protams, jāiespiež.* (LVA, 472. f., 3. a., 58. l.). Šie uzskati gan drīz vien radikāli mainīsies un *Grievaltas dziesmu lizda* vēl tagad pastāv vienā vienīgā ar autora roku rakstītā eksemplārā ...

Atkāpjoties vēlreiz pirmajos pēckaņa mēnešos, var likties, ka Jēkabs Graubiņš atgriezīsies arī mūzikas publicistikā. Kā taku pārbaudāms, viņš iesāk ar neitrālu Čaikovska piemiņas temu. Taču jau pēc mēneša viņš iekļūst kritikas frontes ugunslinijā, vērtēdams Maskavā

1943. gadā jau izrādītās un tur cildinātās N. Grīnfelda operas *R ū t a s* iestudējumu uz Rīgas skatuves. *Operas vērtība bija zema*, Graubiņš vēlāk atcerējās, taču kritiķa godprāts acīmredzot liedzis izvairīties no netikama un bīstama pienākuma teikt patiesību.

Recenzents neliekas ne matijis jau-

*Kur, priedīte, tavas skujuas,
Celmi vien lidumā?*

Kur, māmiņa, tavi dēli,

Krēsli vien istabā?

Mani celmu laužējiņi

Ledus tundru lidumnieki,

Mani krēslu sēdētāji

Elles kungu klaušinieki. (...)

Ar šausmām Graubiņš vēro klaušu laiku atgriešanos:

Sadrūmušas lauku mājas

Gaida saimnieka sava,

Vecai mātei bēdas krājas:

Vedeklas un dēla nava. (...)

Bargi ļaudis virā vārtus —

Miliči un desmitnieki

Allaž mētā naida vārdus:

Budži, trani — vecsaimnieki!

Pavēles nes katra diena:

Izcirst tik un tik daudz malkas!

Nodot tik un tik daudz piena!

Vienmēr šķūtīs, klausas, talkas ...

1949. gada 25. marta iespaidā varētu būt radies bezgala smagais **Gājiens**:

Mans gājiens ir smags,

Manas kājas ir lēnas.

Aiz manis, man priekšā

Kapenes rēnas. (...)

Kurp tieku es dzīts?

Kurp dzen manus brāļus?

Dievs, ritini kopā

Dzelzceļus tālus!

To dienu zīmes palikušas dzejolī **Arestētā**:

Latvju māte galvu baltu,

Spieķis balsta kāju stīvo.

Krievu čekists balsi saltu

Komandē: Davaiķe! Živo!

un pantā par skolnieku Visvaldi Auniņu, kuŗa noziegums: ziedu nolikšana pie Brīvības pieminekļa un liegšanās izdot „lidzvainīgos”.

1945. gada nogalē Rīgas centrālcieta mūriem cauri izklūst ziņa, ka

cieta mūrī miris un turpat aprakts Graubiņa domubiedrs, rakstnieks Ādolfs Erss.

Neskan ne dziesma, ne zvans.

Baiss — — baiss — —

Elpojams grūti kā tvans

Veļu nakts gaiss. (...)

Bij tev līdz padibenēm,

Ers, — — ai Ers — —,

Jāzdzē cietumu mērs. (...)

Tāpat kā tevi jau rit

Mūs varbūt raks.

Kad 1946. gadā sakarā ar Nīmbergas prāvu ēteri pieskandina fašisma atmaskojumi, ne ar vārdi neminot Padomijas noziegumus, kam joprojām nav gala, Graubiņam iz pārpilnas sirds izlīst dzejolis **Fašisti un mēs**. Vairāk nekā 300 dzejoļu rindās komponists šausa šo divkosību, atgādina izsūtījumā badā nomērdētos, salā nosaldētos, Vorkutas pazemē nosmacētos. Arī neskaitāmi citi panti tiešā sarkanā hana valstī, kur *asiņu volgas, pečoras, volchovas nerimstas palot un mutuļot baigas*, kur *nāve pat neizjūt prieku par guvumu vieglu pārlieku!*

Staļina rase nav labāka par hitleriešiem. Kā vieniem, tā otriem princips viens: taisnība vienīgi rupjai varai! Tādēļ

Latvieti, apdomā labi,

Kādi tev draugi tie abi!

Cilvēku maldināšanu un apstulbināšanu diendienā veic partijas rupors **Cīņa** un skaļruņi frizētavās, veikalos un ielās. Dažs, simtkārt dzirdēdams, noticēs, ka paši neatkarības vietā esam izvēlējušies Latvijas iekļaušanu Padomju Savienībā un

(...) Ka bada un trūkuma rēgs

Nav nīrgājies Vissavienībā,

Bet latvjus plāvis

Un zārdos krāvis. (...)

Griezīga ir irōnija par tā sauktām brīvām un aizklātām vēlēšanām, kur vienīgie bezpartejisko un komunistu bloka

konkurenti ir veļu miljoni un bezgala pulka spoku, tātad — nulle, tāpēc pēcvēlēšanu plātīšanās, ka mūsu stiprais bloks ir spoži uzvarējis, neiztur nekādu kritiku:

*Lieliski! Kur gan vēl pieredzēt,
Ka var nulli arī uzvarēt!*

Saulainas nākotnes solījumiem Graubiņš neredz sakņojuma realitātē. Padomijā kā utopijā laimi taisa no zila gaisa, un metodiskajām aplaimošanas teorijām cauri spīd tie paši meli:

*(...) Par miglainām illūzijām
Lai maksā ar dzīvībām?
Jūsu sarkanie nākotnes kāvi
Vēsta badu un nāvi. (...)*

Šķiet, 1945. gada sākumā, kad „vāciskajiem latviešu nacionālistiem” trimdā savus lāstus pakaļ raida CK sekretārs J. Kalnbērziņš, varētu būt radušies **Krieviskie latviešu nacionālisti:**

*Jums, kainiem, izbēgušie brāļi,
Ir nikni rejamie
Vāciskie latviešu nacionālisti!
Vai nejutat, vai nesaprotat,
Ka paši esat jūs
Krieviskie latviešu nacionālisti?*

Graubiņu sarūgtina gara darbinieku pērkamība un nodevība. Skarba ir saruna pantos ar kopējās gaitās kādreiz tik tuvo Jāni Sudrabkalnu. Latvijas brīvvalsts un demokrātijas ideālus nodevis, dzejnieks tagad varētu vārsnot:

*(...) Bet tagad dziedu materiālismam
Es dialektiskajam slavju.
Tad gudri māca, jā vai nē lai sakām
Pēc apstākļiem, kā kuŗu brīdi.
Ļauj taisnībai un meliem dzīvot blakām
Visvecai morālei par spīti.*

Un tomēr „nopelnotais” dzejnieks vis nerādās laimīgs:

*(...) Žēl ir skaistās Gaujas
Man, tagad Volgas strūdziniekam ...*

Irōnisks ir komponista skats uz kollēgu, kas līdzī varu maiņām vairākkārt mainījis savu tautību:

*(...) Tā gudri reprezentēdamies kā līdz šim,
Pie debesvārtiem teiksi kādreiz Pēterim:
Mana atbilde nav gaŗa
Tavai svētai anketai:
Piederu tai tautībai,
Kuŗai debesīs ir vara.*

Bet īsto tautas noskaņojumu pauŗ pants:

*No partijas nāk visiems, visiems mājiens
Uz mītiņu, ka katram, katram gājiens,
Lai visi, visi izlemtu kā viens,
Ka sūtāmo visu, visu apsveiciens
Ir ģenerālissimusam
Vismīlam Staļinam.
Pēc tam
Bez norunām*

*Sprūķ visiems, visiems spļāviens aizdomīgs —
Tfū! — gluŗi, gluŗi, gluŗi vienprātīgs.*

Uz ielas satikts invalīds ir abu sarunu izteicis ar pamācību klusēt, paciest, nepretoties, līdz kamēr nāks laiks, nāks padoms. Taču tāds ieteikums Jēkabam Graubiņam nav pieņemams:

*(...) Kluss, mierīgs un pacietīgs lai esi, latvi,
Pēc taisnības brēktin kad jābrēc ikbrīd?
Kad nezvēra nagi līdz sirdij tev spieŗas,
Kad ilgas vairs nevari savaldīt? (...)
Nē, nē, esi mūŗīgi nemierīgs, latvi,
Un atkaro sev savu Brīvības gatvi!*

Komponists ir juties vienots ar tiem, kam vēl dārgi brīvības ideāli. *Latvijas diena, brīvības diena*, viņš 1946. gadā raksta par 18. novembri,

*Kā tagad nīst tevi, kā tagad ciena!
Latvieŗu jauneklī, kas vēl ir dzīvi,
Piemin kā pasaku Latvijas brīvi.*

Uz jautājumu, vai ir vēl latvieŗos inteliģenti, kas dzirksteli glabā zem pelēkiem pelniem, ko uzpūst reiz varenā, liesmotā stabā, Graubiņš zina atbildi:

*No pazemēm dziļām dun dunēŗana,
Tur gruzd un kvēlo: būs liesmoŗana!*

Visi citētie un daudzkārt vairāk necitētie panti turpat piecdesmit gadus guļējuŗi, nevienai sveŗai acij neredzami. Ko ar tiem būtu darījis Jēkabs Graubiņš, ja

1950. gadā viņš nebūtu arestēts un izsūtīts uz vergu nometni Urālos?

Nebūs taču bijis viņam nodoma tos nodot atklātībai ar kādas pagrīdes drukātavas vai raidītāja starpniecību, tādējādi apdraudot nevien sevi un savus tuviniekus, bet arī pantu lasītājus? Tāpat diezin vai viņš cerēja uz tādu iespēju, kādu vēlāk, Hruščova atkušņa laikā, īstenoja Ēvalds Valters, savu *Rusiādi* pārsūtīdams pāri robežai. Šie taču vēl bija citi, dziļa sasaluma laiki.

Visdrīzāk šī pantu sacerēšana Jēkabam Graubiņam ir sava veida patvērums no smagām, sevi nepaturamām domām. Un vienlaikus varbūt arī veids, lai — tāpat kā vēlāk Urālos aiz dzeloņdrāšu žogiem, kur Graubiņš turpināja sacerēt dzejoļus — uzturētu dzīvus savus garīgos spēkus.

Bet gan jau kādā apziņas stūrī pusapjausta būs vīdējusi arī cerība uz nākotni. Bija taču jātic kādai nākotnes taisnajai tiesai, kuŗas priekšā nāksies atbildēt par visu, kas nodarīts latviešu tautai. Un tad šie panti liecinātu, pat ja to sacerētāja vairs nebūtu starp dzīvajiem.

Katrā ziņā nākotnei šo bīstamo mantojumu vēlāk, pēc komponista apcietināšanas, ir novēlējusi Ērika Graubiņa: uz plāna zīd papīra, ciešās vienlaidu rindās pārrakstītas, paštaisītas iepirkumu somas sānos iešūtus, viņa dzejoļus nēsā līdz ikdienā. Un labi zina, ka čekai viena paša pietiktu, lai astoņu gadu vietā viņas bērnu tēvam piesprieztu divdesmit piecus un viņu pašu sodītu kā nelegālās literatūras izplatītāju, kur arī nevienai dzīvai dvēselei viņa par to nav pat ieminējusies.

Tie pagaidām ir tālākas nākotnes notikumi. Vēl jau dzejoļu sacerētājs ir brīvs cilvēks. Bet, meklējot skaidrojumus Jēkaba Graubiņa likteņa turpmākajam traģiskajam pavērsienam, nevainosim šo pasaulei noslēpto pantošanu.

Par liktenīgo cīņu arēnu (drīzāk gan muklāju) Jēkabam Graubiņam kļūst maizes darba vieta konservātorijā. Te atkarība no centra politikas metamorfōzēm īpaši dziļa un sāpīga.

Kaut cik atžirguši no cīņas ar ārējo „ienaidnieku”, Maskavas politikāņi 40. gadu otrā pusē pievērsās iekšējā meklējumiem. Tāds arī sameklēts visās mākslas nozarēs. Vesela virkne VK (b) P CK lēmumu par teātri, literatūru, kinematogrāfiju un mūziku, kā arī t. s. kosmopolītu lieta iezvana visu mākslas veidu politizēšanas ēru un grandiozu kadru tīrīšanas akciju kultūras iestādēs.

Vispārējā atmaskojumu, aizliegumu un nosodījumu jūklī, kas drīz vien pieņem grandiozus apmērus, nepamanīti paliek partijas lēmumu centīgā tulka N. Grīnfelda dzēlieni Graubiņam. Pieskaitīt viņu formālistiem tā kā vis nevarētu, taču formālisma draudus, izrādās, slēpj auksta *abstrakta lineārisma* iezīmes dažos pēdējos Jēkaba Graubiņa koŗos, (piemēram, *Met jaunu tiltu*). Turklāt komponistam *pārmetama pasvitrāta ieslēgšanās folkloras jautājumos, kas nesekmē mūsu kritikas attīstību* (LM, 29. II 48.). Rakdams vēl dziļāk, N. Grīnfelds Graubiņa pētnieciskajos darbos atklāj buržuāziskās Latvijas valdošās kliķes ietekmes, kas izpauŗoties centienos *tautasdziesmai piešķirt konservatīvu sastinguma raksturu, izlietot to patriarchālās senatnes ideālizācijai, šaura nacionālisma propagandai* (LM. 11. IV 48.).

Sākas cīņa ar kadru piesārņotību, tā laika leksikā izsakoties. Ārēji solīdi, plašākai sabiedrībai nemanot, mācību gada beigās nenogaidot, „pelnītā atpūta” pēkšņi aizvada konservātorijas rektoru Alfrēdu Kalniņu, nopietnāko šķērsli jaunā kursa ceļā.

Viņa pēctecis, varai iztapīgais Jēkabs Mediņš, ir ērts aizsegs īstajam tālā-

ko notikumu režisoram, par kādu izrādās, sākotnēji it kā mūzikas vēstures katedras dibināšanai, 1947. gada sākumā atsūtītais Ļeņingradas pianists un populāru brošūru autors V. Muzaļevskis. Taču mūzikas vēsture ir tikai viēģes lapa, „speciālista” īstajai misijai. Apstiprināts par rektora vietnieku, Muzaļevskis vada tīrīšanas kampaņu un CK lēmuma īstenošanu konservātorijā.

„Uzlabojumi” skaņ visu mācību saturu, bet vissāpīgāk humanitāros priekšmetus. Lēmuma „gaismā” pārveidojamas mācību programmas, katedras vadītājam atrādāmi lekciju konspekti, stingri aizliegts auditorijās runāt bez rektorāta apstiprinātiem plāniem, ik pa laikam uz Māskavu pārbaudei nosūtāmas nolasīto lekciju stenogrammas.

Maz ticams, ka Jēkabs Graubiņš šīm prasībām būtu pakļāvies pilnībā, tomēr, kā liecina protokoli, arī viņš daudzkārt dabūjis pārveidot savu priekšmetu programmas. Vieglāk no politisko virsuzraugu iejaukšanās paglābt gadsimtu likumbās iedibināto polifoniju. Toties nesavienojamas ar zinātnieka godprātu izrādās politizēšanas prasības folkloras kursā. Pāris gadu ilgā pretošanās beidzas ar viņa atkāpšanos 1950. gada pavasarī, motivējot to ar it kā lielo slodzi polifonijā.

Nav izdevies atrast rakstisku Jēkaba Graubiņa izteikumu par laikmetīgo padomju „folkloru” vai obligāto šķiru cīņas saskatīšanu pagātnes mantojumā. Taču mūzikas vēstures katedras sēžu protokoli liecina, ka līdz pēdējam brīdim viņš ir sargājis tautasdziesmu no vulgarizētājiem.

1949. gada 31. martā, „kosmopolītu” vajāšanas kampaņas pašā karstumā un septītajā dienā pēc traģēdijas Latvijas laukos, itin kā kad nekas nebūtu noticis, mūzikas vēstures katedra atkal, jau

kuņo reizi, izskata Graubiņa pārveidoto folkloras programmu. Ka izskatāmais jautājums un, jādomā, arī pašreizējais brīdis ir prasījis īpašu modrību, norāda partorga un pat rektora klātbūtne sēdē. V. Muzaļevskis, Jēkabs Mediņš un par latviešu folkloras speciālistu pēkšņi pārtapušais M. Goldins pieprasa mācīt vienlaikus latviešu un krievu folkloru, bet vispār kursu sākt ar padomju tautasdziesmu.

Jāsāk ir no sākuma, nevis no beigām! iebilst Graubiņš. Vispirms jāapskata līdz padomju folkloristikai pastāvējušās skolas un tikai pēc tam var pievērsties tai. Tāda secība pieņemamāka arī no paidagoģiskā viedokļa.

Pieturēšanās chronoloģiskai secībai ir rupja ideoloģiska kļūda, smagsvara arguments ir partorgam Lisogoram. Ejot chronoloģiski, pie paša svarīgākā, laikmetīgās padomju folkloras, nonāksim tikai mācībgada vidū. Jāsāk ir tieši ar sirdi!

Kad nu stūrgalvīgais folkloras profesors šo „sirdi” saskatīt atsakās, katedra turpina „sēdēt” vai ik nedēļu un apspriest Graubiņa uzlaboto programmu gan viņa klātienē gan aizmuguriski.

Jā, tieši biežā klāt nebūšana katedru un padomes sēdēs ir kļuvusi par sava veida reakciju pret 1949. gada notikumiem un kroplajām to atbalsīm konservātorijā. Tālab arī Jēkaba Graubiņa neapstiprināšana jaunās paidagoģiskās padomes sastāvā 1949. gada rudenī pāiet pat lāga nepamanīta. 23. jūnija paplašinātajā „kolchozu kustības uzvarai un konservātorijas jaunajiem kaujas uzdevumiem” veltītajā padomes sēdē, Graubiņa ierašanās ir obligāta. V. Muzaļevska direktīvas domātas īpaši viņam:

Mūsu teorētiķiem pašos pamatos jāmaina attieksmes pret folkloru. Jāatsakās no tīri akadēmiskiem mērķiem, jo

mūsu palīdzību tagad gaida kolchozi. Mācībspēkiem jāuzņemas atbildība nevis tikai kolchoznieku sadzīves dziesmu izpēti, bet arī par to radišanu, turklāt gādājot, lai šīs dziesmas būtu īpaši skaistas. (LVA, 472. f., 3. apr., 5. 1.).

Turpat uz karstām pēdām lielā entuziasmā organizējas izbraidumu brigādes: patriotiskajā uzdevumā iesaistās pedagogi, studenti, marksisma — ļeņinisma speciālisti un partijas veterāni.

Tikai Jēkabs Graubiņš nepiesakās, nepiebalso, klusē. Bet, ja viņš runātu, tie būtu smagi vārdi. Viņš runātu par izpostītajiem Latvijas laukiem, par sagrautajiem tautas pastāvēšanas pamatiem. Šos vārdus viņš arī pateiks, tikai citā vietā un reizē ...

Vēl ir laiks. Vēl vesels gads atlicis. Šajā gadā neviens īpaši necenšas izdibināt Graubiņa domas, kaut gan viņa vārds slepus aiz muguras tiek locīts biežāk nekā jebkad. Gan jau nodevības vēstures aizsākums meklējams kaut kur agrāk un cituviet. Bet dokumentāli saņēmējais paveiciens iztek no partijas Rīgas pilsētas komitejas, kad tur tiek radīts stratēģiskais plāns konservātorijas komunistu un bezpartejiskās inteliģences politiskajai audzināšanai. Šie stratēģi ir pēc kara Latvijā ieklīdušie: partijas Rīgas pilsētas komitejas sekretārs J. Avotiņš, šīs pašas komitejas propagandas un aģitācijas nodaļas instruktore Boškina, Operas teātra direktors J. Meija, konservātorijas partorgs Lisogors, filharmonijas direktors P. Smilga, kā arī tepat Latvijas zemē uzauģušais, V. Muzaļevska protežētais konservātorijas 1. kursa students, tikai pirms desmit mēnešiem partijā uzņemtais V. Kaupužs, kam pēc trim mēnešiem, sākoties lielajai tīrīšanas akcijai, būs tas gods pārņemt konservātorijas partijas organizācijas vadību.

Skopais komitejas biroja 1950. ga-

da 24. marta sēdes protokols rāda, ka konservātorijas uzdevums esot aktīvizēt cīņu ar buržuaziski nacionālistiskiem uzskatiem, formālisma un kosmopolitisma teorijām, likvidēt mācībspēku idejiski politisko atpalcību u. tml. Sevišķa uzmanība pievēršama pasniedzējiem J. Graubiņam, J. Kārkliņam, E. Melngailim un M. Paļēvičai, kas pieļāvuši apolitiskuma, formālisma un kosmopolitisma ievazāšanu. Ikvienu pasniedzēja pienākums esot rūpēties arī par komjaunatnes autoritātes celšanu, jādara gals pašreizējam stāvoklim, kad konservātorijā ir tikai 23 komjaunieši, turklāt tikai s e š i ir latvieši (LVA, PA – 102. f, 7. apr., 5. 1.).

Pirmais iecerētā scenārija pasākums ir aprīļa sākumā īpašas komisijas — J. Avotiņa, Boškinas, J. Meijas u. c. — veiktā konservātorijas ideoloģiskā darba pārbaude. Augstās tiesas priekšā jāstājas arī Graubiņam. Un te pārbaudītājiem jāpieredz neiedomājams notikums: uz atbildīgās partijas kontrolieres Boškinas jautājumu, kā pasniedzējs Graubiņš domā turpmāk celt komjaunatnes autoritāti, atbilde skan:

Tas nav mans, bet gan komsorga, partijas organizācijas un marksisma-ļeņinisma pasniedzēju pienākums.

Pat ja nekas cits vairs nebūtu atrodams šā pasniedzēja kadru lietā, tāda atbilde vien pierādītu, cik bīstams brīvdomātājs ieperinājies padomju augstskolā!

Konservātorijas partijas organizācijas 17. aprīļa slēgtās sēdes svaru pasvītrā augsto partijas funkcionāru Avotiņa, partijas Kirova rajona sekretāra Riekstiņa, J. Meijas u. c. klātie. Tad ir īstais brīdis izcelties ar boļševistisku kaujinieciskumu jaunajiem karjēristiem. Tā M. Goldins „atmasko” veselus piecpadsmit pedagogus, kam politiski kai-

tīgu uzskatu dēļ neesot vietas padomju augstskolā. Viņu skaitā arī J. Graubiņš.

Tālākais archīvos izsekojamais notikumu pavediens aizved uz augstāko visu norišu vadības stābu: LKP CK sekretāra A. Pelšes kabinetu. 21. aprīlī saaicināto apspriedi grezno CK atbildīgo darbinieku M. Bušas un Tolmadževa vārdi, jau minētie Avotiņš, Meija u. c. Konservatoriju pārstāv Jēkabs Mediņš, Muzaļevskis un Lisogors.

Ir ienākuši signāli, ka konservatorijā ne viss ir gluži labi, un tas rada mūsu satraukumu, tēvišķās rūpēs viesus saņem saimnieks. Galvenais apsūdzības uzturētājs ir J. Avotiņš, kas vadījis partijas pārbaudi konservatorijā un uzklaušījis sūdzības. Viņš konstatējis, ka folkloras pasniedzējam J. Graubiņam nav vietas konservatorijā.

Novēlējis savu svētību gaidāmajai tīrīšanas kampaņai, namatēvs viesus atlaiž ar zīmīgu atgādinājumu, ka tagad, 1950. gadā, ir gluži cits laiks un citas prasības nekā pirmajos pēckaņa gados. *Toreiz mēs bijām spiesti izmantot gandrīz jakuru speciālistu, tagad jautājums, jāstāda tā: negribat pārskatīties uz mūsu vilni? — Nevajaga. Iztiksim bez jums! (LVA, PA — 101. f., 13. apr., 58. 1.).*

Seko vēl dažas partijas organizācijas sanāksmes, vēl daži kaujas saucieni: *Līdz nākamā mācību gada sākumam iztīrīt konservatoriju no naidīgiem elementiem! (Tolmadževs). Graubiņa atrašanās kompozīcijas fakultātē ilgāk vairs nav ciešama! (V. Kaupužs). Lavīna sāk velties.*

1. jūnijā arestē „padomju tautas ienaidnieku” Jāni Līcīti. 24. jūnijā čekas kambaļos klusi pazūd students Jāzeps Lindbergs, 1. jūlijā koncertmeistare Irēne Bergmane. Otrreiz ceļā uz Sibīriju ir mūzikas vēstures studente Vija Muške. Ne-

daudz vēlāk, uz rudens pusi, konservatorija atbrīvojas no „baznīcas kalpiem un kulaku piebalsotājiem” P. Rības un A. Prēdeļa, no koncertmeistas T. Gobas, no „svešajiem elementiem” K. Deķa, G. Ļišina u. c.

Jēkaba Graubiņa atlaišana acīmredzot ir sagādājusi zināmus grūtumus. Par to liecina vilcināšanās un mēģinājums sagatavot sabiedrību. Tā 28. jūnija paplašinātajā padomes sēdē, mācībgadu nobeidzot, V. Muzaļevskis 62 klātesošajiem pavēstī, ka līdzās izciliem sasniegumiem konservatorijas darbā sastopami atsevišķi galēja apolitiskuma gadījumi, no saviem sabiedriski politiskā audzinātāja pienākumiem esot atteicies Jēkabs Graubiņš. Gaidītās paškritikas un kļūdu nožēlošanas vietā vaininieks lūdz vārdu labojumam direkcijas ziņojumā:

Nekad neesmu atteicies no studentu audzināšanas! Lūdzu atklātību pret mani, manus trūkumus darīt zināmus man personīgi vai arī apspriest tos sēdē!

Nekāda atklātība, ne publiska apspriešana, protams, neseko. Bez atbildes paliek arī kompozīcijas katedras vadītāja Ādolfa Skultes mēģinājums nesagaidīto Graubiņa nožēlošanas runu aizstāt ar apgalvojumu, ka katedrā kollēgu priekšā viņš savu kļūdu esot atzinis un ar godprātīgu darbu apliecina gatavību laboties ... (LVA, 472. f., 3. apr., 6. 1.).

Graubiņa liktenis ir jau izlemts. Nedēļu pēc pārdarītiskās padomes „izrādes” viņš saņem mutisku, bet 18. jūlijā arī rakstisku Jēkaba Mediņa un kadru daļas inspektora Nellijas Gales parakstītu pavēli par atlaišanu sakarā ar nepiemērotību studentu audzināšanai.

Laikam ir arī citi atlaišanas motīvi, par kuriem man nemin, Graubiņš ierakstījis ģimenes notikumu hronikā.

Protams, ir citi. Pāris mēnešu vēlāk, pamatojot Graubiņa apcietināšanas

pavēli, VDM minēs saistību ar studentu korporāciju *Ligsoniju*, *Tēvijas* rakstu un pretpadomju dziesmu vācu okupācijas laikā.

Taču arī šie laikam nebūs īstie, vismaz ne vienīgie motīvi. Pie tiem vispirms jāpieskaita pavēlēs neminētā Jēkaba Graubiņa autoritāte, ko viņš bija iemantojis nevien ar raženu darbu daudzu gadu garumā, bet arī tagad, jaunajos laikos ar neatkarīgo, pašcieņas pilno stāju. Ar neielaišanos nekādos kompromisos nekur: ne runās, ne rakstos, ne savā mūzikā. Itin kā vienīgā vara, kam jāpaklausā, būtu paša sirdsapziņa, kas zina spēka vārdus pret okupantu patvaļu un bailēm no tās.

Padomju vara tik nepārprotami bija nodemonstrējusi savu attieksmi pret šo aizgājušo laiku profesoru, pa labi un pa kreisi, gan Padomju Latvijas desmitgadē, gan konservātorijas divdesmitpiecgadē un visādās citādās gadēs, dalīdama goda nosaukumus, bet Graubiņu apiedama. Taču sabiedrība joprojām izturas tā, it kā pati būtu viņu kronējusi par tautas mākslinieku.

Par pastāvošajai iekārtai bīstamu autoritāti liecina arī Graubiņa darbošanās Komponistu savienības valdē. Toreiz, savienības pirmajā kongresā 1948. gada pavasarī, valdes vēlētājiem taču skaidri lika manīt, ka jābalso par deviņu komponistu sarakstu, ko, īpaši nenosakot, atbildīgais sekretārs N. Grīnfelds bija iepriekš saskaņojis ar partijas CK un Ministru padomi. Bet nē, viņi vēl pievēlēja klāt divus: Graubiņu un Paulu Līcīti uz visiem četriem statūtos paredzētajiem gadiem! (LVA, 423. f., 1. apr., 30. un 37. l.).

Un tā nu tagad, no darba padzīts, Jēkabs Graubiņš nepavisam nekaisa pelnus uz galvas, negrasās noslēgties no sabiedrības un ciest bezdarba sodu. Gluži

otrādi, viņš ir atvēzējies raženam darbam. Komponistu savienības plānos ir pieteicis *Melodijas mācību*, apjomīgu pētījumu, ko apņemas pabeigt gada laikā, pieteikta mūzika jaunai kantātei. Graubiņa skaņdarbus atplēstām rokām saņem arī tautasinstrumentu orķestrī pašdarbnieki.

Ar agrāko interesi Graubiņš piedalās kollēgu jaunrades apspriedēs. Arhīva saglabātajos protokolos lasāmi viņa atzinumi par Alfrēda Kalniņa, Jāņa Ķepīša, Margēra Zariņa u. c. jaunajiem opusiem. Apzinīgs viņš ir arī valdes locekļa pienākumos, aci pret aci esot pie viena galda kā ar saviem domubiedriem, tā ... nodevējiem.

Nav izdevies atrast dokumentārus pierādījumus, tieši kuŗš no viņiem parūpējās, lai Graubiņa lieta neapstātos pusceļā. Čeka savu aģentu vārdus krimināllietu dokumentācijā neuzrāda.

LPSR VDK krimināllietu N P-6862 (Izmeklēšanas nodaļas lieta N 14674) ievada jau minētais apcietināšanas pamatojums, ko 1950. gada 27. septembrī sacēris VDM 5. nodaļas 4. daļas priekšnieks majors Vaginovs. Par līdzdalību studentu korporācijā un jau minētajām aktivitātēm vācu okupācijas laikā paredzēts sods pēc Krievijas PFSR krimināllietu kodeksa 58.-10.-1. panta izraudzītais drošības līdzeklis — apcietinājums. Nenoskaidrotu iemeslu dēļ gan notiek triju nedēļu aizkavēšanās.

Un tad atkal, tāpat kā pirms piecpus gadiem 1950. gada 17. oktobrī, Meža prospektā piestāj smagais auto un trīs vīri zilcepurēs iebrūk komponista darbistabā. Mājās bez apcietināmā ir tikai Ērikas vecāki, kas, no Latvijas lauku posta glābdamies, likvidējuši savu Cesvaines jaunsaimniecību un apmetušies uz dzīvi meitas ģimenē, un trīsgadīgā Ieviņa. Lielie bērni ir skolā. Ērika, galvenā

Протокол обыска

На основании ордера МГБ Латвийской ССР за № 596 от 31.11.1954 1954 г.
произведен обыск-арест у гр. Граубиņu Еккелс Яковита
проживающего по адресу: гор. Рига ул. Мета 120 комн. № 10 кв. 2
При обыске-аресте присутствовали: Матис Визделинскс С.1620 Шиндлерс
Согласно ордера задержан гр.: _____

Обнаружено при обыске и изъято для доставления в МГБ Латвийской ССР

1. Паспорт на имя Граубиņu Е Я № 631425
2. Уловский билет ученического фонда № 508
3. Удостоверение № 19
4. Удостоверение № 10
5. Удостоверение № 402-577
6. Пропуск № 008052
7. Удостоверение № Т. V I
8. Книж разная 1 шт.
9. Записная книжка с разными адресами 1 шт.
10. Разная переписка на 20 листов

Омбуду 15

pelnītāja kopš Graubiņa atļaišanas, darbā P. Jurjāna bērnu mūzikas skolā, Pārdau-gavā.

Čekistu pienākumi sadalīti tā, ka divi rūpējas par drošību un „likumību”, bet trešais, vienīgais latviešu valodas pratējs, lasa un paskaidro par atrasto „pret-podomju” literātūru. Par tādu izrādās

jubileju izdevumi *Latvija desmit gados* un *Latvija 20 gados*, Rēriča biedrības grāmatas, vācu laikā klajā laistais *Bai-gais gads* un, domājams, arī J. Graubiņa pēdējā dienasgrāmata. Nevar nepamanīt arī rokrakstu lapiņas, kas veselām kārtām sablīvētas zem rakstāmgalda stikla, plauktos un atvilktnēs. Panti ... — Je-

L. P. S. R. V. D. M. lūgums priekšniekam

Eriks Graubiņas m. Graubiņas, dzim. 1911. g.
dzim. Rīgā, Meža prospekts 10-3, pasv. L. P. S. R. V. D. M. 724952

Lūgums

Lūdzu pieņemt pieprasījumu mantām vāram
čēkabam Jānā, d. Graubiņam, dzim. 1886. g.

Produkti:

- 1) Sviests 500 g
- 2) Biezpiens 500 g
- 3) Ķiršsēļi 1 kg
- 4) Cukurainā kart. 500 g
- 5) Kāble šķers 10 gab
- 6) Čerta gals 3 gab
- 7) Baltmaizē 2 rakstiņi
- 8) Sviests kāpuri 500 g
- 9) Vārti kartupeļi

Mantas

- 1) Jaka 100 g
- 2) Zīrlochi 3 rakstiņi
- 3) Pip. papīrs 2 lapas

E. Graubiņas

Rīgā 1950. g. 4. 10.

Eriks Graubiņas lūgums čēkas priekšniekam, lai atļauj nodot apcietinātajam produktus un mantas.

funkcionāri un jaunie karjēristi. Lūk, kas sagaida katru separātistu! Katedru un paidagoģiskās padomes sēdēs valda draudīgs klusums, it kā nekas nebūtu ne dzirdēts, ne redzēts. Vienīgi partijas organizācijas slēgtajās sēdēs jūtams gandarījums par ieguldīto pūliņu panākumiem (V. Kaupuža atskaite 28. X. 50., LVA, PA — 9754. f. 1. apr., 6. 1.).

Graubiņa mūža nākamā cēliena galvenais informācijas avots ir VDK pratnāšanas protokoli, pavēles, lēmumi — divains robotu skribelējums nevīžīgā, paviršā rokrakstā, neievērojot pat elementārus savas dzimtās krievu valodas pareizrakstības likumus, tā dodot visai drūmu liecību par pašiem rakstītājiem. Tum-

sonība, bezierunu paklausība un pilnīga neorientēšanās iekarotās zemes kultūrā un vēsturē sit pretī no šīm lappusēm. Intelligences un dzīves līmeņu nesaderību apliecina arī tāds šķietams sīkums, ka par čēkas upuri nereti uzrādīta lasīt un rakstīt prasme (*gramotnij*), it kā Latvijā 20. gadsimta vidū varētu būt arī analfabēti!

Čēkas valstībā ienācis, cilvēks pārtop par inventārizējamu lietu, gluži tāpat kā Meža prospektā aprakstītais kustamais īpašums: vārds, uzvārds, tēva vārds, dzimšanas dati, sociālā cilme, auguma garums, ķermeņa forma, acu, matu krāsa, pieres augstums. Īpašu pazīmju (slimīgas kustības, sejas asimetrija utt.), pieradumu (žestikulācija, nagu graužšana u. tml.) trū-

ПРОКУРАТУРА

Союза Советских
Социалистических Республик

Москва, Пушкинская, 15-а

29 марта 1951 г.

№ 13/2150-51 г.

ГРАУБИНЬ Эрике Яковлевне
г. Рига, проспект Меже д. 10 кв. 2

Сообщаю, что Ваша жалоба, адресованная Прокуратуру СССР проверена.

Проверкой установлено, что Ваш муж Граубинь Я.Я. осужден правильно. Ваша жалоба оставлена без удовлетворения.

Начальника отдела по спецделам
Государственный Советник 3 класса
/Камочкин/

22. III - 51 г.
рл.

Padomju Savienības prokurātūras (Maskavā) priekšnieka atteikums Ērikai Graubiņai apžēlot viņas vīru, jo: prokurātūra pārbaudot konstatējusi, ka Jūsu vīrs notiesāts pelnīti ...

kums utt.

17. oktobrī notiek arī apsūdzības sacerētāja Vaginoва sastapšanās ar upuri. Vēlreiz jau izdibinātie biogrāfijas dati, piederība politiskajām partijām, pie kurām acīmredzot čeka pieskaita arī konservātorijas studentu korporāciju *Ligusoniju*.

Divi nākamie pratināšanas seansi pāris nedēļas vēlāk ir VDM izmeklētāja Gončarova ziņā. Naktī no 30. uz 31. oktobra trīs stundas ilgst viņa pūliņi panākt Graubiņa atzīšanos „cīņā pret Padomju Savienību”. Taču „cīnītājs” savu vainu atzīst vienīgi *Tēvijas* raksta publicēšanā un to skaidro ar vēsturisko situāciju: tikko notikusi 14. jūnija izsūtīšana, kurā cietuši arī Graubiņa tuvinieki. Tas noskaņojis naidīgi pret Padomju Savienību, bet pēc kaŗa nekādi „izlēcieni pret padomju varu nav pieļauti”.

Graubiņa teiktais netraucē čekistu nākamajā rītā lēmumā ierakstīts, ka izmeklēšanā jau pietiekoši atmaskoti Graubiņa pretpadomju uzskati un „kaitnieciskā, padomju iekārtas gaujošā darbība

pēckaŗa periodā”, par ko viņš saucams pie kriminālatbildības pēc 58.-10.-2. panta, un lieta nododama prokuroram.

Nākamā pratināšana 1. novembra vēlā vakarā vedina domāt, ka apsūdzētā atzīšanās pēckaŗa pretpadomju darbībā tomēr ir vajadzīga. Taču protokolā atspoguļoti vienīgi Gončarova veltīgie pūliņi, kā arī Jēkaba Graubiņa atzinums, ka drīz nācies piedzīvot vilšanos vācu okupācijas varā, par kuŗu viņš *Tēvijas* rakstā izteicies tik atzinīgi.

„Atmaskoto ļaunprātību” nasta tomēr ir likusies par vieglu, un 16. novembrī top jauns lēmums:

Graubiņa noziedzīgās darbības un pretpadomju sakaru pilnīgai noskaidrošanai izmeklēšanas lietu N. 14674 turpināt. Ilgi skaidro čekas pakalpi. Gandrīz pusotru mēnesi Graubiņa vārds pazūd no „Lietas” apvāršņa.

Toties mums gadus četrdesmit vēlāk ir pieteicies cits liecinieks, līdzzinātājs, kas rakstnieka asredzībā iezīmē arī dažu raksturīgu vaibstu arestētā cilvēciskajā portretējumā. Tas ir vēstures studi-

jām un skolotāja darbam atrautais Jēkaba Graubiņa likteņa biedrs Edgars Luste. Čekas rokās kritušais jauneklis nonāk „stūra mājas” kopējā kamerā, pratināšanas novārdzināts un satraukts.

Negulēta nakts, nervi. Jāsaņemas. Tik daudz drausmu stāstu dzirdēts par šo namu. Sirds iedrebas. Tikai nesabrukt, neatklāt bailes. (...)

Tautiet, jūs esat uztraucies! Tādi mēs visi te ienākam. Atsēdieties, sāciet visu mierīgi pārdomāt.

Ak Dievs, Jēkabs Graubiņš! Paklist svina migla.

Atmiņu uzplūdā lasītie raksti par mūziku, zem kuņiem arvien paraksts: **Jēkabs Graubiņš**. Gudrāks par visiem, var spriest un vērtēt, slavēt un pelt.

Nu viņš sēž blakus. Jau pirmajā brīdī rodas un pieaug sajūta, ar kādu spēku uz manu zaļoksnējo, satraukto, pretrunu plosīto dvēseli iedarbojas radošas, līdzsvarotas personības tuvums. Līdzīgu iespaidu viņa klātieņveidība arī uz citiem likteņa biedriem. Profesors runā maz, liekas, no viņa nāk neredzami stari, kas caurduņ un kliecē svina miglu.

Jauneklis uztic Graubiņam prātā iešāvušos pašnāvības nodomu. Pēc kļūsuma brīža:

Glēvulība. Nedrīkst pamest smagi ievainoto latviešu tautu šajā briesmīgajā laikā. Mums būs jāstrādā nākamajām paaudzēm, ko pārdzīvojam un vēl pārdzīvosim.

Edgars Luste ļauj ielūkoties „stūra mājas” pazemes valstībā, ieklausīties kamerās iesūtīto spiegu runās, uzraugu lamās un uzklieciņos.

Kamera atgādina kvadrātveida kasti. Pelēcīgi baltas sienas, zemi griesti, pie tiem augu nakti deg spoža spuldze, kuņas gaisma spraucas cauri pat aizvērtiem plakstiem. Durvis olveida actiņa,

kur pa reizei pazib dežuranta acs, kas raugās, lai netiktu izdarītas pašnāvības.

Tad atkal skatiens apstājas pie Jēkaba Graubiņa. Viņa nosvērtība un dvēseles spēks saista nelaimē nokļuvušos.

Savrūp sēž Dundagas puses kolchoznieks Derums. Viņam no rītiem sarkanās, saraudātas acis. Profesors paaicina uz mūsu pusi. Biklais vīrs izkrata sirdi. Rentes vietu turējuši, zemīte liesa. No pagājušā pavasara kolchozā. Divi puikas, šopavasār uzradusies meitenīte. Sieva vēl nedēļās sastīvējusies ar kartupeļu maisu. Strādājis, cik jaudājis, kartupeļus pie maizes piecepuši. Kā mājās iztikis? Kā ziemu pārlaidis? Malku un žaģarus esot sagādājis. Paņemts no lauka, kājās pastalas. Auklas nogrieztas, lai nevarētu pakārties. Lielas asaras krit uz klona. Profesors nepārtrauc, nemierina. Sāk stāstīt par saviem bērniem, par viņu izdarībām, palaidnībām. Derums iesaisītās sarunā, pat pasmaida.

Ar tādu pašu uzmanību profesors virza vispārējās sarunas. Avīzes, grāmatas šeit aizliegts, papīru un zīmuli atņēma. Carismā, demokrātiskās Latvijas un Ulmaņa laikā cietumnieki grāmatas rakstījuši. Staļina upuriem tas cieši liegts. Kā lai aizvada dienas bezdarbībā strādāt raduši cilvēki? Kā izvēdināt svina miglu, ar ko piesūkušās sienas, griesti, grīdas klons? Sarunas. Politiskus jautājumus apejam. Man jāatsvaidzina atmiņas par literātūru. Pie mums atplaukst Jaunsudrabiņa vēja ziedi, atnāk Akurātera kalpu zēns, Grīna kaņotāji. Raini un Skalbi, Strēlerti un Čaku klausās, uztver un pārdzīvo arī cilvēki, kas savā mūžā nevienu dzejoļu krājumu nav atšķīruši. Raina **Mums visiem vienas sāpes un Breikša Daudz vētru mums ir pāri gājīs** iemācās, paņemt līdzīgu ceļamaizei.

Dalāties ar profesoru pārdomās, aizaidā. Mans negarais dzīves un piere-

dzies stāsts drīz izsmelts. Profesors šķir lapu pa lapai latviešu mūzikas vēsturē. Daudz par tautasdziesmām, tautasmūziku. Viņu smagi nomāc doma, kā dzīvesbiedre viena tiks galā ar ģimenes rūpēm. Es šaudos no vienas galējības otrā. Rasains rīts un svina migla. Profesors iet pretī liktenim mierīgi, droši.

Ja sirdsapziņa tīra, ne no kā nav jābaidās.

Ļaunais ir pārejošs. Labais, cilvēcīgais mūžīgs.

Tikai vienu reizi redzu viņu vājuma brīdī. Mūsu lielākās mokas: smokam. Ventilācija vai nu vāji, vai nemaz nedarbojas. Jāelpo dziļi, lai gaisa strāvā atrastu kādu skābekļa atomu. (...)

Katru dienu pāris desmit minūtes mūs izlaiž piecstāvu ēku ieskautā pagalmā. Aizgūtnēm raujam gaisu. Jāizveido aplis, jāsaliek rokas uz muguras, jāpasoļo. Tajā dienā rudenīgas debesis, dzidras, dziļas nelielā mums skatāmā aplokā pār namu jumtiem. Pie atvērta loga ieskanas radio. Cietumnieku rinda, dzelžiem kalti vārti, restoti logi, mazs debess stūrītis un ... Ave Maria. Profesora augums sakņūp, pleci nodreb, soļi kļūst nedroši. Visu pievakari nebilst ne vārda.

Pienāk mūsu rinda. Gaidām, kuŗu nakti izsauks burtus G vai L. G. atnāk pirmais. Ardievu! (E. Luste Ave Maria svina miglā. Via dolorosa, Rīga, 1990.).

Graubiņa vārds atgriežas VDM dokumentācijā 11. decembrī. Pusotrā mēnesī kopš pēdējās pratināšanas čekisti ir labi pastrādājuši: „tiesiskuma” nodrošināšanai izraudzīti seši liecinieki.

Šķiet, tikai formas pēc uz nopratināšanu izsaukta Irēne Bergmane. Piecarpus Iekšlietu ministrijas cietumā pavadītie mēneši šo drosmīgo, savai dzimtenei uzticīgo mākslinieci nav vērtuši runīgāku, un viss vecākā izmeklētāja Šen-

derova guvums pielīdzināms nullei. Liecinieces atbildes ir vieni vienīgi: neatceros, paskaidrot nevaru, nav zināms. Bet to, kas viņai ir zināms, varētu pastāstīt jebkuŗš konservātorijas koridorā sastapts nejaušs gaŗāmgājējs: fašistu avīzēs Graubiņš rakstījis par mūziku, padomes sēdēs kritizēts par neatbilstību augstāko instanču prasībām. Kādas pretpadomju izpausmes Graubiņa rīcībā novērojusi?

Nekādas.

Vizītē uz čekū 12. decembrī ierodas divi konservātorijas studenti: partorga rangā nu jau oficiāli apstiprinātais V. Kaupuŗš un 1947. gadā Latvijā iekļīduŗšais V. Meŗeŗkins. Uzdotie jautājumi rāda, ka no viņiem gaidītas liecības lielākoties Graubiņa pretvalstīstīskās darbības pierādīšanai pēckaŗa periodā, resp. pretpadomju izteicīeni. Un jaunie censoņi gatavi pakalpot, kaut arī argumenti aiz matiem pievelkami.

V. Kaupuŗš liecina, ka Graubiņš studentus audzinājis neatbilstīgi padomju mācību iestādes prasībām. Viņam uzticēto polifōniju un folkloru mācījis novecojuŗiem paņēmīenīem un nepareizā politīskā apgaīsmojumā. Mēdzis lietot arī pretpadomju izteicīenus. Pierādījumam minētais gan ir ne visai svaīgs, turklāt saņemts netīeŗšā ceļā: savā laikā Meŗeŗkins esot atstāstījis Graubiņa spriedelējumū, it kā mākslas darbīnīekī pie komūnīstīem nesaņemŗot tādu materiālo nodroŗīnājumū kā burŗuazījas varas laikā.

Arī Meŗeŗkins zīna liecīnāt, ka Graubiņš studentus audzinājis nepareīzi. To pierādot kāda saruna 1948. vai 1949. gadā, kad students pasūrojies skolotājam par zināmiem materiāliem grūtumiem, Graubiņš atteicis:

Vai tad padomju iekārtā iespējams

dzīvot?

Ar Jēkaba Graubiņa „pretvalstiskās” darbības pierādījumiem jo bagāta ir marksisma-ļeņinisma mācītājā pārtapušā „brālīgā” Ukrainas dēla Lisogora liecība. Stājoties 1948. gada pavasarī konservātorijas partorga postenī, viņš uzreiz esot atšifrējis padomju iekārtai naidīgā buržuaziskās Latvijas profesora politisko seju. To raksturojusi ārkārtēja pasīvitate sabiedriskajā dzīvē un buržuaziskās rietumu kultūras ievazāšana. Graubiņš neesot spējis pārstrādāt folkloras programmu atbilstīgi marksisma-ļeņinisma metodoloģijai, tādēļ ticis atstādināts no priekšmeta mācīšanas. (Jāpiebilst, ka liecinieks nav gluži precīzs: profesors, kā iepriekš jau stāstīts, no tās atteicās pats.)

Partorgs 1949. gadā uzklaušījis partijas biedra Meleškina sūdzību, ka Graubiņš ieteicis neapmeklēt partijas sanāksmes, jo tās viņa zināšanas nevairošot un students staigāšot bez mēteļa kā staiģājis. (Īstenībā Meleškina bija mēģinājis savu nesekmību mācībās aizbildināt ar aizņemtību partijas organizācijā, un Graubiņš bija situāciju skaidrojis pie partorga.)

Jēkaba Graubiņa lietā čekai vērtīgākais ir Pēterļa Smilgas ieguldījums. Jau zināmo informāciju viņš papildina ar jaunu, precīzāk: aizmirstu, tādējādi lieku reizi attaisnodams čekas uzticību, ko izpelnījies Pilsoņu kara laikā Maskavā, piedaloties „trockistu” iznīcināšanā un 30. gados, Staļina lielo tīrīšanu laikā, pildot atbildīgo padomju kontroles komisijas vecākā inspektora misiju ...

Mankurta padevībā un centībā šis dzimtenei atsvešinātais latvietis Jēkaba Graubiņa „noziegumu” nastu bagātina ar buržuaziskās Latvijas žurnālā *Mūzikas Apskatā** izlasīto informāciju, ka komponists 1919. gadā organizējis cīņu pret padomju varu, par ko izpelnījies nāves

soda spriedumu.

Čekai noslēpts palicis vēl viens Graubiņa „nodarījums”: 1941. gadā viņš sacerējis pretpadomju dziesmu,** ko veltījis 1941. gadā no Latvijas PSR izsūtītajam „pretpadomju elementam”.

Atbildot uz jautājumu, kāda bijusi Jēkaba Graubiņa attieksme pret darbu, bijušais konservātorijas direktors-rikotājs un Komponistu savienības atbildīgais sekretārs „aizmirsis” Graubiņa kompozīcijas un augstu novērtētos folkloras pētījumus, kā arī aktīvo līdzdalību Komponistu savienības darbā.

Iepriekšējo četru liecinieku kompanijā neiederīgs ir komponists Valentīns Utkins. Viņa atbildes ir izvairīgas, minētas tikai jau dzirdētas frazes: paidagoga darbā Graubiņš pieturējies vecajai tradicionālajai skolai, centies gan pārorientēties, taču pilnā mērā vēlamos rezultātus nav sasniedzis. Ērika Graubiņa ir pārliecināta, ka Utkins aizlicis arī kādu labu vārdu, atgādinājis Graubiņa iestāšanos par kollēģām vācu laikā. Taču par to protokolā nav ne miņas. Neiederējās scenārijā ...

Pēc „stūņa mājas” pagrabos pavadītā sešu nedēļu pārtraukuma augstākā fazē iegājusi arī paša apsūdzētā pratināšana. Nākamajos seansos, ko vada izmeklētājs Šenderovs, klāt ir arī visaugstākie „taisnības priesteri”, justīcijas īpašo lietu padomnieki prokurori Kudrjavcevs un Sokolovs. Viņus sagaida čekas praksē reti sastopama parādība: neizvairīga, gluži pašnāvnieciskā atklātībā pausta sabiedriski politiskā pārlicība un padomu iekārtas kritika.

* — Runa ir par Jēk. Graubiņa 50. dzimundienai veltīto J. Cīruļa rakstu, kur šis fakts minēts.

** — Koņa dziesma *Draugu piemiņai*.

Sešarpus stundu ilgajā 11. decembra dienas seansā prokurors un izmeklētājs Kudrjavcevs grib dzirdēt jau izdibināto Tēvijas pretpadomju publikācijas motīvējumu. Jēkabs Graubiņš jau kuņo reizi skaidro, ka tā paudis savu protestu pret padomju varu, kas represējusi viņa radniekus un „citas latviešu nacionālītātes personas”.

Bet izsūtīja taču buržuaziskos elementus un personas, kas cīnījās pret revolūcionāro kustību! Vai tad jums pret šīs kategorijas personām ir kādas simpatijas?! — šādam jautājumam apsūdzētais būtu jāiedzen strupceļā.

Uzskatu, ka visām sabiedrības šķirām, tai skaitā arī buržuazijai, bija jāpaliek Latvijas teritorijā. Tās nedrīkstēja izsūtīt, bet gan iespēju robežās pāraudzināt tās vai citas (sic! nevis padomju — V. B.) varas interesēs.

Jautājums: 1949. gada martā no LPSR tika izsūtīti budži. Kā jūs vērtējat šos padomju varas pasākumus?

Atbilde: Budžu izsūtīšanu aiz Latvijas PSR robežām uzskatu par nepareizu. Man ir nepieņemami šādi padomju varas pasākumi. Budži bija latviešu nācijas sastāvdaļa, viņus nedrīkstēja izsūtīt.

Jautājums: Ar ko izskaidrojami šie jūsu uzskati?

Atbilde: Esmu latviešu nacionālists un tādēļ neatzistu šķiru cīņu latviešu tautas ietvaros, t. i. man nav pieņemami padomju varas Latvijas teritorijā īstenotie pasākumi šķiru cīņas apkarošanā.

Čekai ir kļuvusi zināma vēl viena Jēkaba Graubiņa „laundarība”: līdzdalība fašistu okupācijas laikā izdotajā krājumā *Latvju karavīru dziesmas*.

Mūziku te iespēstajai dziesmai* ar Plūdoņa vārdiem biju sacerējis jau buržuaziskās Latvijas laikā. Tā aicina latvju karavīrus aizstāvēt savu dzimteni neatkarīgi no sabiedriskās iekārtas. Minē-

tajā krājumā 1943. gadā tā iespiesta bez manas ziņas.

Graubiņa atbildes laikam ir likušās tik neparastas un ārkārtējas, ka kaut ko tādu pats savām ausīm grib dzirdēt arī prokurors Sokolovs. Un tā nu tajā pašā dienā no pulksten desmitiem vakarā līdz diviem naktī komponistam sava politiskā pārlicība jāizklāsta vēlreiz.

Jautājums: Kādi ir jūsu uzskati par padomju varas pasākumiem lauksaimniecības jomā LPSR teritorijā?

Atbilde: Budžu šķiras likvidācija, īstenojot vienlaikus kolektīvizāciju, latviešu tautai nav pieņemama. Tā ir novedusi pie zemniecības iznīcināšanas. Pašreiz latviešu zemniecībai vairs nav nekā no tā, kas tai piederēja buržuaziskajā iekārtā, tā smok padomju kolektīvizācijas jūgā.

J.: Kur jūs ņemāt šādus padomju varai naidīgus uzskatus par kolchozu iekārtu?

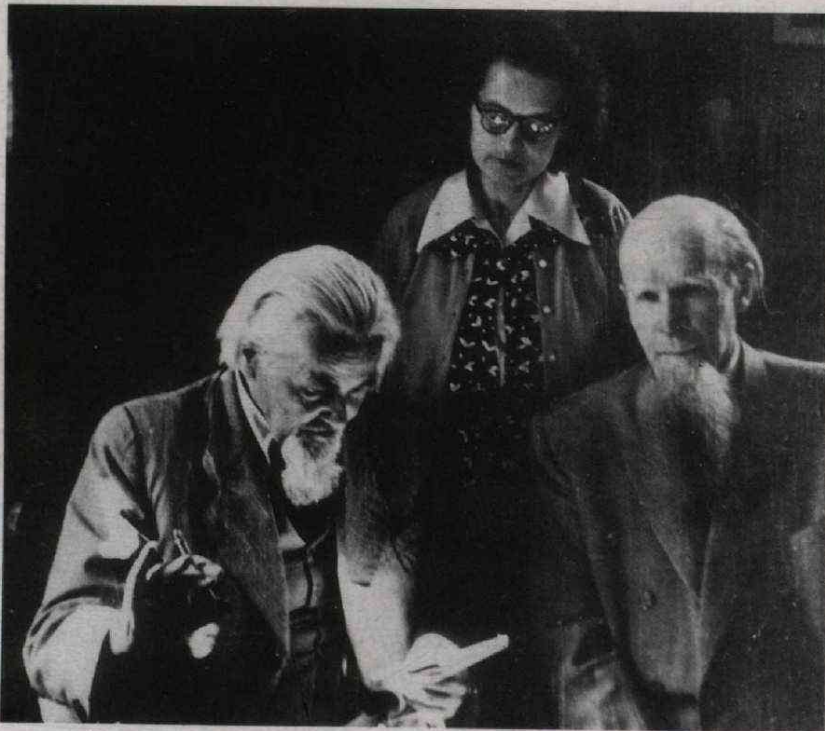
A.: Tā ir mana pārlicība, kas pamatojas uz personiskiem novērojumiem un sarunām ar nejauši satiktiem cilvēkiem, kuņu vārdi man nav zināmi.

J.: Kā jūs vērtējat mūsu, padomju, demokrātiju?

A.: Es saskatu padomju demokrātijas negatīvās puses. Demokrātijai Latvijā pat pie Ulmaņa režīma, salīdzinājumā ar padomju demokrātiju, bija daudzas priekšrocības. Uzskatu, ka padomju konstitūcija eksistē vienīgi uz papīra, dzīvē tā netiek īstenota.

J.: Ar kuņu no saviem domubied-

* — Runa ir par 1934. gadā dažādiem atskatītajiem sastāviem komponēto *Lāčplēšu dziesmu*, kas vēlāk pārsaukta par *Daugavas Vanagu dziesmu* un tagad pazīstama kā *Daugavas Vanagu* organizācijas himna.

*Jēkabs Graubiņš,
Ērika Graubiņa,
Kārlis Krūza
1950-to gadu
otrā pusē.*

riem jūs esat dalījies šādos padomju varai naidīgos uzskatos?

A.: Tā ir mana personiskā pārliecība. Par to nevienam neesmu stāstījis.

Lasot šīs neaizsargātā, čekas varā nonākušā cilvēka atklātās atbildes, varētu jautāt, vai bija vērts? Kāda jēga bija klāstīt savus uzskatus svešiem garāmgājējiem ar čekas izpreparētām smadzenēm? Vai tad diezgan jau nebijām mācīti domāt vienu, bet runāt citu?

Gunārs Astra 1983. gadā LPSR Augstākās tiesas zālē savu pēdējo vārdu teica liecinieku klātienē, cerībā, ka viņa runa, brīvībā izkluvusi, stiprinās ticībā latviešu tautu. Jēkabs Graubiņš Staļina cietuma biežajos mūšos, aci pret aci vienīgi ar iztapīgiem varas kalpiem, nevarēja cerēt ne uz ko. Viņš runā drīzāk šos ierēdņus ignorēdams, sargādams tikai savu sirdsapziņu: *Ja sirdsapziņa tira, ne no kā nav jābaidās.*

Sirdsapziņa, absolūtā ētikas prasī-

ba, ir vienīgā Jēkaba Graubiņa atzītā laba un ļauna tiesātāja. Tā prasa **n e n o d o t** : nenodot ne cilvēku, ne savu pārliecību, ne ideālus, nenodot **p a t i e s ī b u** !

Domājams, ne tik daudz Jēkaba Graubiņa uzdrīkstēšanās, cik liecinieku papildus atklātie „nodarījumi”, liek izmeklēšanu pagarināt vēl uz dienām desmit. Apsūdzētā nopratināšanā aiziet visa 14. decembra diena.

Izmeklēšanas orgānu rīcībā ir informācija, ka pretpadomju raksti Tēvijā nav vienīgais jūsu noziegums pret padomju varu. Vai jūs atzīsieties?

Graubiņa atzišanās, „arī pretpadomju garā sacerētajās dziesmās”, nav viss, ko tagad alkst izdibināt pratinātāji. Graubiņš esot noslēpis savu kontrrevolucionāro darbību Lielās oktobra revolūcijas (?) laikā.

Graubiņš toreiz nezina, ka visa VDK informācija aprobežojas ar *Mūzikas Apskatā* izlasīto teikumu. 1918./19.

gada notikumus archīvu dziļumos latviešu vēsturnieki atsedz tikai 44 gadus vēlāk*. Taču arī viņš zinādam, jādama, būtu runājis patiesību.

1918. gada novembrī Lubānas augstākās tautskolas skolotājam Jēkabam Graubiņam uzticēta vietējo latviešu karavīru, tikko dibinātās Latvijas valsts aizstāvju, reģistrēšana. Tālab viņš deleģēts uz Rīgu nevien pēc skolotāju algām, bet arī ieročiem un militārā lietpratēja. Pēc nedēļas — gan bez ieročiem un militārā vadītāja — atgriežoties, Lubāna jau bijusi padomju varā. Sekojis arests. Vecgulbenes revolūcionārā tribunāla izmeklēšanas process beidzies ar nāvessoda piespriešanu un — pēc vietējās sabiedrības lūguma — apzēlošanu.

Beidzot „noziegumu” mērs ir pilns. Lietas gaita rit gluži stachanoviskā ātrumā. Jau 16. decembra protokols par izmeklēšanas izbeigšanu informē, ka apsūdzētais iepazīstināts ar izmeklēšanas materiālu 65 lappusēm. Savukārt cietuma ārsts konstatējis apsūdzētā saslimšanu ar miokardītu un chronisku locītavu reumatismu, kas slimnieku ļauj izmantot vieglos darbus. (Komponista dzīvokļa kratīšanā paņemtie materiāli — grāmatas, sarakste u. c. — kā tālākai izmeklēšanai nederīgi, sadedzināti.)

17. decembrī top apsūdzības nobeigums, kuŗā, protams, nekādas pēdas nav atstājuši ne apsūdzētā labojumi un kategoriskā savas vainas noliegšana pretpadomju aģitācijā, ne noilguma termiņi. Piedalīšanās kontrevolūcionārā bruņotā cīņā, līdzdalība reakcionārā korporācijā, sadarbība ar fašistisko presi, pretvalstisku

* — Jēkaba Graubiņa tiesāšanas dokumentāciju publicējis LVA zinātniskais līdzstrādnieks Ā. Puriņš Žurnāla *Latvijas Arhivi* 1994. gada 2. numurā.

dziesmu sacerēšana, padomju folkloras idejiskās nozīmības ignorēšana un klanīšanās rietumu mūzikas priekšā — tāds ir Jēkaba Graubiņa „ļaudarību” uzskaitījums. Un tā pilnam pietiek, lai „noziedznieku” sauktu pie atbildības pēc KPFRS kriminālkodeka 58.-10.-2. panta, kas paredz sodu: *d e s m i t g a d u* labošanas darbu nometnē.

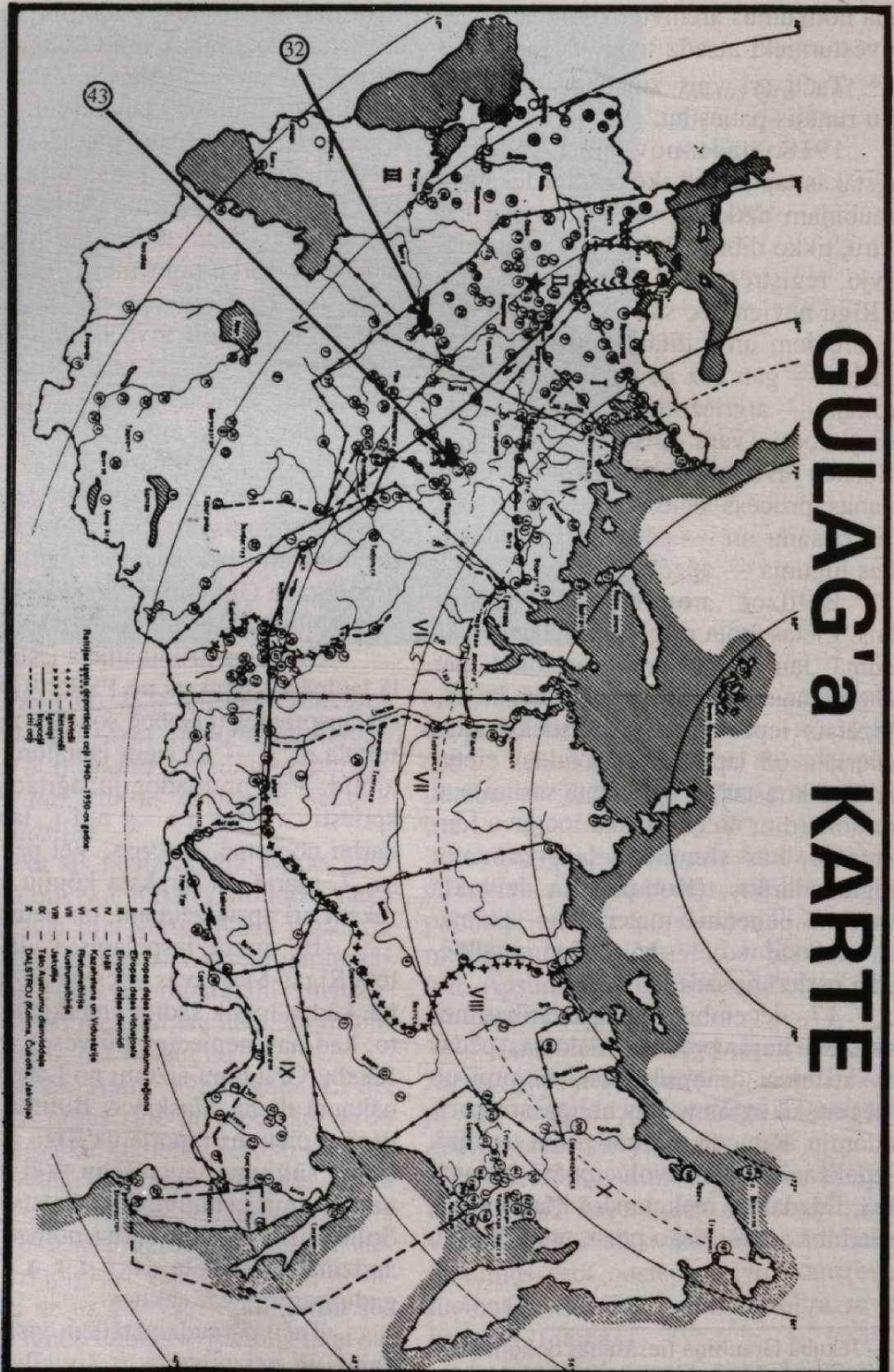
Jēkaba Graubiņa ceļš ir iezīmēts. Atliek tikai gaidīt savu rindu. Tā nākamie divarpus mēneši pāiet Rīgas Centrālcietumā. Neievērots, ne ar ko neiezīmīgs cietumniekam pienāk un pāiet 1951. gada 7. februāris. Kaut kur 800 kilometru tālumā tiek spriesta „tiesa” latviešu komponistam. Bez advokātiem un lieciniekiem, bez paša tiesājamā ... Kas bija Jēkaba Graubiņa likteņa lēmēji? Vai vispār notika kas līdzīgs tiesas sēdei?

Graubiņa krimināllietā iešūtā nelieklā lapiņā — izraksts no PSRS VDM īpašās apspriedes (Osoboe soveščanije) protokola nr. 6 — uz šiem jautājumiem neatbild. Par pretpadomju aģitāciju piespriesti *a s t o ņ i g a d i* labošanas darbu nometnē. Un viss. Vēl pēc mēneša, 7. martā, šā izraksta kōpiju liek parakstīt arī apsūdzētajam, un lieta ir galā.

16. martā, iespējams, kādā aizrestotā Rīgas-Maskavas vilciena pasta vagonā, kādus tolaik šādiem mērķiem izmantoto, kad nav nepieciešami veseli vilcieni, Jēkabu Graubiņu aizrauj no Latvijas. Jau nākamā dienā Maskavas Butirku pārsūtīšanas cietums raportē uz Rīgu par „bīstamā” sūtījuma saņemšanu. Vēl pēc dienām desmit cietumnieks palaists ceļā uz Soļikamskas vergu darba nometni. Pārāudzināšanas gaita *č e t r a r p u s* gadu garumā var sākties.

Taču pārāudzinātājiem visnotaļ dīvains un neizprotams ir šis cilvēks, Jēkabs Graubiņš. Zaudējis visu — dzimteni, brīvību, ģimeni, mūziku — viņš

GULAG'a KARTE

IV 43 Solikamska Urālos. J. Graubiņš izsūtījumā no 1951. g. 16. aprīļa līdz 1953. g. 12. sept. II 32 Gavriēla Poljanas nometnē Volgas krastā, 35 km no Kuibiševas (tagad Samara): tur Graubiņš no 1953. g. 18. sept. līdz 1955. g. 25. febr.

Jēkabs Graubiņš savā darba istabā 1950-to gadu otrā pusē.

vēstulēs no Soļikamskas savam divpadsmitgadīgajam Jānītim māca: nē, ne jau būt piesardzīgam, izmanīgam, dzīvesgudram, bet ienīst *m e l u s*, augstāk par visu cienīt *p a t i e s ī b u*, jo savos pantos vajātajām māsām *Patiesībai* un *Taisnībai* bija licis teikt:

***Tomēr mēs aicinātas
Valdīt ir šai zemē reiz.***

Sods jau nav piespriests tikai Jēkabam Graudiņam. Sodīti ir arī viņa mīļie. Tas sāp ne mazāk nekā pašam izciešamais.

Kā viņi izdzīvos ar Ērikas niecīgo klavierškolotājas algu un vectētiņa 150 rubļiem par Mežaparka Zaļā teātra apsargāšanu? Vai viņus nepiemeklēs tāds pats liktenis kā tūkstošiem par dzīvu vecāku bāreņiem padarīto latviešu bērnu?

Sodā smalki ieklānota arī neziņa mājās palicējiem. Čekas vārti paliek cieši noslēgti Ērikas Graubiņas priekšā. Ne skaņas, ne kļiedziens, ne vaida nedzird cauri ielas segumam. Ko gan tur dara ar tevi, kopjamu, aprūpējamu cilvēku? Spīdzina, moka, pazemo?

27. oktobrī no dzīves pēkšņi šķīras Dailes teātra „Lāčplēsis” Artūrs Filipsons. Ērikas ceļš diendienā ved garām Meža kapiem, vienīgajai vietai, pār kuņu nekādiem mocītājiem nav varas. Tad jau labāk, lai arī tu ... Lai tikai nebūtu jācieš! Kādreiz viena bērna tēvu atbrīvoja no iesaukšanas karā, tagad pat triju nepieaugušu nepietiek, lai neliktu ciest cilvēkam, kas neko nav noziedzies!

Necerēdama uz čekas žēlastību, jaunā sieva tomēr klauvē pie „taisnības

citadeles" durvīm Raiņa bulvārī, kur modri apsargātā tronī sēž ieziemešu lūgumiem kurlais prokurors Kuzņecovs.

Ko jūs! Atbrīvot? Tādu kā jūsu vīrs?!

Un Ērika var iet, no kurienes nākusi.

Vienīgā iespēja uzzināt vismaz to, vai arestētais dzīvs? Tad iesūtīt čekā atļauto produktu pienesumu. Ērika stājas drūmajā sievu, māšu un meitu rindā, kas rītos mēma stāv iepretī „stūža mājai” pie koka barakas durvīm, tagadējās Zinātnes grāmatnīcas vietā. Gažāmgājēji, tāpat klusu ciezdami, acis uz stāvētājiem nepaceldami, met lielu likumu apkārt nelaimīgajiem — šodien-jūs, rītu mēs ...

Pelēks, tikpat mēms zaldātiņš — ik jautājums un atbilde te samaksājama ar dzīvību — laiž gaidītājas pa vienai pagalmā, kur atkal jauna rinda. Te pieņem pienesumus un izsniedz parakstus par saņemšanu un tukšos traukus.

— Iznestajā diegu kastītē patvērusies sīpola serdīte (redzams, ka grauzts zobiem, bez naža) un papīriņš, parakstīts drebošā rokrakstā, it kā nebūtu bijis pret ko atbalstīt. — *Ko viņi ar tevi izdarījuši! Par ko?* Izlaužas visu laiku krātais, no savējiem un pašai no sevis slēptais, izmisums un žēlums ...

Pēkšņi pār Ēriku nogruvušo sērdienību jo smagāku slogu vērš sabiedrības attieksme. Tā 28. oktobrī, vienpadsmitajā dienā pēc Jēkaba Graubiņa aresta, tiesas spriedumu nesagaidījusi, ne vārda neiebildusi, Komponistu savienības valde savu biedru *i z s l ē d z* „par padomju komponista vārda nelietīgu izmantošanu”. Balsojums Maskavas

uzraugu V. Kuharska un I. Ņestjeva, kā arī CK instruktores M. Bušas un Mākslas lietu pārvaldes priekšnieka F. Rokpeļņa uzraudzībā, protams, ir vienprātīgs ...

Taču arī ar to vēl ir par maz, un 30. decembra valdes sēdē Graubiņu — šoreiz kopā ar Jāni Licīti — *i z s l ē d z* vēlreiz. Un atkal vienprātīgi, kaut arī bez uzraugiem ...

Diemžēl neatstāj sajūta, ka neželastībā kritušo no sava vidus pamazām „izslēdz” arī agrākie draugi un paziņas. Varētu taču viņi, Graubiņu mājās kādreiz viesmīlīgi uzņemtie, koncerta starpbrīdī pienākt un paspiest roku, nekā vairāk jau nevajadzētu. Bet ļaudis novēršas, paiet gažām it kā nepamanījuši, nepazīnuši, aizmirsuši ... Ērika jau saprot, tādi ir laiki, bet tomēr. Vai Graubiņš būtu tā rīkojies?

Ne jau gluži visus stindzina bailes. Tā otrā rītā pēc aresta bēdu mājās ierodas Valentīns Utkins. Tiesa, viņa biogrāfijā gan nav ne ārzemju radu, nedz nepareizu dziesmu, un tomēr likteņa izaicinājumā tāds apciemojums ir. Protams, arī viņam nav padoma, ko tagad darīt, kā glābt un palīdzēt, bet arī līdzjutība tādā brīdī ir daudz. Vēlāk tā laiku pa laikam izpaužas vēl jūtāmāk, kā nelieli slepeni naudas pabalsti kādam produktu sūtījumam uz Urāliem.

Lai gan uz gašiem gadiem apklusinātas Graubiņa dziesmas un izdzēsts viņa vārds, komponistu nav aizmirsuši klausītājiem. Vai gan citādi viņa atgriešanos Latvijas mūzikas dzīvē 1957. gadā *Saulgriežu* ansambļa dziedātāji un klausītājiem svinētu kā gaišus nacionālus svētkus? Bet tas jau ir cits stāsts.

